

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

27 JANUARI 1971

56e JAARGANG

No. 2782

De smalle marge van economische politiek

Sombere contouren zijn het die de zojuist verschenen CPB-nota *Economische contouren voor een kabinetsperiode: de jaren 1972 t/m 1975* schetst. De teneur ervan is duidelijk: de spanning tussen bestedingen en middelen blijft bestaan bij extrapolatie van de ontwikkelings- en beleidslijnen van de afgelopen jaren; een sterkere stijging van sociale premies en uitkeringen of van belastingen roept afwentelingsproblemen op die de loon- en prijsinflatie alleen maar versterken. Met andere woorden: er is in de verste verte geen kijk op dat zelfs maar een deel van al die wensen uit de verkiezingsprogramma's van menige grote partij gerealiseerd zal kunnen worden; ook de ambitieuze plannen tot verbetering van de pensioenaanspraken, die de afgelopen weken zijn gepresenteerd, kunnen voorlopig wel in de ijskast worden gezet.

Het klemmt aan alle kanten in de financieel-economische sector in de komende jaren; geen gemakkelijke opgave voor hen die straks tot regeringsverantwoordelijkheid geroepen zullen worden. Vooral niet wanneer de nominale loonstijging dezelfde orde van grootte zal vertonen als in de afgelopen jaren, d.w.z. ongeveer 10% per jaar. De gemiddelde jaarlijkse stijging van het consumptieprijspeil zal dan namelijk 4% bedragen, idem die van het reëel vrij beschikbare loon en van de arbeidsproductiviteit. De laatste gelijkheid betekent dat de voorziene expansie van de sociale en collectieve voorzieningen in dat geval grotendeels ten laste van het overige inkomen zal moeten komen, hetwelk in de verstreken jaren reeds aanzienlijk is gedaald. Men kan zich afvragen of de CPB-nota in dit verband niet enigszins optimistisch is in de prognose dat de bedrijfsinvesteringen in vaste activa (volume) niettemin toch met gemiddeld 7% in de komende jaren zullen stijgen. De vraag rijst of de daling van het overige inkomen en de mede daardoor versterkte liquiditeitskrapte geen ernstige terugslag op de investeringen zullen hebben in de komende jaren; de CPB-nota zwijgt hierover. Ook anderszins wordt onvoldoende duidelijk uit deze CPB-nota waarop de raming van de investeringen van het bedrijfsleven berust.

Slagen we er in de loonvoetstijging iets te matigen, en wel door haar tot ca. 7½% per jaar terug te brengen (en dat is reeds een geweldige opgave, wanneer men zich realiseert dat het gemiddelde van de jaren zestig 10½% bedraagt), dan zal de expansie van de sociale en collectieve voorzieningen voor 1% ten laste van het reëel vrij beschikbare loon kunnen komen, aangezien de stijging van de

laatste dan iets zal kunnen achterblijven bij de produktiviteitstoename (de verwachte jaarlijkse stijgingen van consumptieprijspeil, arbeidsproductiviteit per werkende in bedrijven en reëel vrij beschikbaar loon zijn dan achtereenvolgens gemiddeld 2,8%, 3,9% en 3%). Ook om deze reden zullen we in de komende jaren alle zeilen moeten bijzetten om de loon- en prijsstijging enigszins te temperen. Het intomen van onze afwentelingsneiging is daarvoor echter de allerbelangrijkste voorwaarde.

Die afwentelingsneiging komt ook naar voren uit de door het CPB berekende varianten in het geval dat t.b.v. extra rijksuitgaven meer belasting dient te worden geheven. Heel duidelijk blijken de afwentelingsneiging en de daaruit voortvloeiende loon- en prijsstijging bij *indirecte*-belastingverhoging een veelvoud van diezelfde neiging en stijging bij verhoging der *directe* belastingen met eenzelfde bedrag (waaruit opnieuw zou mogen worden afgeleid dat men er goed aan zou hebben gedaan wat minder haastig de omzetbelasting in de Wiebeltax op te nemen). Bij een stijging der indirecte belastingen met f. 500 mln. meer per jaar zal de loonsom in 1975 namelijk 2½% hoger en het prijspeil 4% hoger zijn dan in het basisjaar (1971); verhogen we echter de directe belastingen met f. 500 mln. dan zijn de overeenkomstige mutaties slechts 0,5 resp. 0,2%. Wel kan men zich afvragen of bij aanhoudende belastingverhogingen ook de afwentelingsneiging in de directe sfeer niet groter zal worden.

Conclusie: zo somber als de meeste commentaren behoeven we nu ook weer niet te zijn. Er blijft enige ruimte voor uitgavenstijgingen die uitgaan boven die welke mogelijk worden gemaakt door een groei van de belastingopbrengsten in evenredigheid met de nominale groei van het nationale inkomen, vermeerderd met de zgn. reële progressie (de vooronderstelling van de CPB-nota). Er zijn echter twee voorwaarden: (a) doorbreking van de inflatiermentaliteit en daarmee samenhangend (b) achterblijven van de reële-inkomensgroei bij de produktiviteitsstijging. Die uitgavenstijgingen moeten gefinancierd worden door extra belastingverhoging, te zoeken in de directe sfeer. Teneinde te voorkomen dat het „afwentelingsquotiënt” hiervan een grotere omvang aanneemt dan het nu door het CPB geraamde, dient die belastingverhoging zo geleidelijk mogelijk plaats te vinden. Hier laat zich de (cynische) vraag stellen of op grond van deze overweging de geplande jaarlijkse automatische inflatiecorrectie van de IB-tarieven (voorlopig) niet beter achterwege kan blijven. Is dat wellicht ook de reden waarom het nu zo stil geworden is rond het wetsontwerp dat in zo'n automatische inflatiecorrectie voorziet? Hoe dan ook, de marges voor een financieel-economisch beleid dat méér wil doen zijn zeer smal. **dr**

Inhoud

De smalle marge van economische politiek	77
Drs. J. A. M. Heijke:	
Elektriciteitsprijzen in de EEG....	78
Drs. J. P. Pronk:	
Plan-implementatie	79
Prof. Dr. A. Heertje:	
Evenwichtige technische ontwikkeling	80
Drs. M. C. E. van Gendt:	
Planning van onderwijsplanning...	84
Ingezonden	88
Boekennieuws	89

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris: J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Elektriciteitsprijzen in de EEG

Bij een internationale prijsvergelijking komt men minstens twee, vaak nauwelijks te nemen, hindernissen tegen. De eerste schuilt in iedere prijsvergelijking, nationaal of internationaal, en betreft de statistische omschrijving van de eenheid waarin het goed moet worden uitgedrukt. Bij elektriciteit komt dit probleem in zijn volle omvang naar voren, want de prijs voor geleverde elektrische energie varieert sterk met het vermogen, de duur en het tijdstip van de stroomafname. Hier wordt de eenvoudigste methode gekozen, door de gemiddelde prijs per kWh te vergelijken, zowel voor de levering onder hoogspanning, die een indicatie vormt van de gemiddelde door de industrie betaalde prijs, als voor de levering onder laagspanning, die een indicatie vormt van de gemiddelde prijs voor de consumenten.

De tweede hindernis betreft de eenheid waarin de prijzen moeten worden uitgedrukt om deze internationaal te kunnen vergelijken. De wisselkoersen zijn voor niet op grote schaal internationaal verhandelde goederen, zoals elektriciteit, van slechts beperkte betekenis, omdat zij meer door internationale ruiltransacties en institutionele regelingen worden bepaald en minder door de binnenlandse schaarsteverhoudingen. Er bestaan echter andere methoden die alle hun voor en tegen hebben. Gesteld kan worden dat bij iedere doelstelling van de prijsvergelijking die methode van vergelijken moet worden gezocht die gegeven zijn tekortkomingen toch nog het beste bij de doelstelling past. Gaat het om de betekenis van de prijs van elektriciteit voor de *consument* dan zouden de elektriciteitsprijzen internationaal kunnen worden vergeleken met behulp van geschikte koopkrachtpariteiten of door middel van de in procenten uitgedrukte consumptie-offers die per hoofd van de bevolking moeten worden gebracht bij verbruik van één kWh elektrische energie. Is daarentegen de prijs van elektrische energie voor de *industrie* object van studie dan vormt de verhouding tussen de lonen en de prijs per kWh een geschikte internationale vergelijkingsmaatstaf. In dit geval kan men de prijzen uitdrukken in het aantal manuren dat door de industrie zou moeten worden opgeofferd om één kWh elektrische energie te kunnen verbruiken.

Hier worden de elektriciteitsprijzen in 1968 in de landen van de Europese Gemeenschap (exclusief Luxemburg) met elkaar vergeleken volgens alle hiergenoemde methoden; de eenheden staan vermeld in tabel 1. In tabel 2 zijn de resultaten van de vergelijkingen opgenomen (gemiddelde prijzen per 1.000 kWh). Uit deze tabel kunnen enkele interessante conclusies worden getrokken. In de eerste plaats blijkt Nederland als goedkoopste leverancier van elektrische energie uit de bus te zijn gekomen. Vervolgens valt op te merken dat Italië zijn plaats als goedkope leverancier moet afstaan als de prijzen worden gerelateerd aan de uurlonen en de particuliere consumptie per hoofd, hetgeen uiteraard verband houdt met het lagere welvaartspeil in dit land. Voorts blijkt België, over het geheel genomen, tot de duurder landen te behoren wat betreft de leveranties van elektrische energie.

J. A. M. Heijke

Tabel 1.

	Wisselkoersen t.o.v. de US-dollar, 1968 a)	Koopkrachtpariteiten t.o.v. de US-dollar 1968 b)	Particuliere consumptie per hoofd, 1968 c)	Gemiddelde uurlonen in de industrie, oktober 1968 d)
West-Duitsland	DM. 4	DM. 3,26	DM. 4.940	DM. 4,99
Frankrijk	Fr. 4,93706	Fr. 4,76	Fr. 7.621	Fr. 4,83
Italië	Lire 625	Lire 591	Lire 552.800	Lire 460
Nederland	F. 3,62	F. 3,05	F. 4.026	F. 3,98
België	Fb. 50	Fb. 48,8	Fb. 68.380	Fb. 55,60

Tabel 2.

	Hoogspanning		Laagspanning		
	In US-dollar (op basis van wisselkoersen) e)	In manuren	In US-dollar (op basis van wisselkoersen) e)	In US-dollar (op basis van koopkrachtpariteiten)	Als percentage van particuliere consumptie per hoofd
West-Duitsland	20,0	15,99	36,9	45,8	2,99
Frankrijk	15,2	15,53	45,3	47,0	2,94
Italië	15,7	21,33	36,9	39,3	4,18
Nederland	14,1	12,81	25,9	30,9	2,33
België	17,4	15,65	48,6	48,6	3,55

Voor noten zie blz. 83.

Plan- implementatie

Afwijkingen tussen de uitkomsten van een ontwikkelingspolitiek en de doelstellingen uit het daaraan ten grondslag liggende ontwikkelingsplan zijn het gevolg van inconsistenties, hetzij in het plan zelf hetzij in de wijze waarop het beleid is gevoerd. In het eerste geval zullen planners proberen door wijzigingen in de planmethodiek of de planprocedure toekomstige afwijkingen zo klein mogelijk te maken. Liggen de oorzaken daarentegen in de beleidsfeer dan gaan de planners vrijuit en zullen de policymakers hun beleid moeten wijzigen.

Deze stelling is minder logisch dan zij lijkt. Zij is namelijk gebaseerd op de veronderstelling dat planning en beleid gelijkwaardige, onafhankelijke, nevenschikkende grootheden zijn. Dat zijn zij niet. Planning is de zo goed mogelijke, systematische en rationele voorbereiding van het beleid teneinde bepaalde doeleinden te verwezenlijken via een zo consistent mogelijke hanteling van instrumenten. Het beleid is de implementatie van het plan. Het toeschrijven van afwijkingen tussen plandoeleinden en beleidsresultaten aan factoren uit de beleidsfeer, zonder dat dit op de voorbereiding van het beleid terugslaat, zou impliceren dat men ervan uitgaat dat de planning slechts partieel van aard is, en dat men zich erbij neerlegt dat bepaalde aspecten van het beleid niet voorbereid worden.

Dat spreekt geenszins vanzelf. Planning is „looking ahead, coordination and the setting of deliberate aims” (Tinbergen). Dat komt tot uiting in de volgende procedure: op basis van een analyse van de huidige situatie (1) worden projecties verricht onder de veronderstelling dat zich geen beleidswijzigingen voordoen (2); vervolgens wordt bezien of de uitkomsten van deze projecties afwijken van de meest gewenste situatie (3); waarna berekend wordt welke de effecten zouden zijn van alternatieve beleidsmogelijkheden (4). Deze programmeringsfase mondt uit in een beslissing omtrent de optimale combinatie van doeleinden en instrumenten (5). Tot zover is het duidelijk: een foutieve analyse, voorspellingsfouten, te ambitieuze doeleinden en een onjuiste keuze van instrumenten zijn

even zovele mogelijke oorzaken van het niet verwezenlijken der gestelde doeleinden in de volgende fase: de uitvoering van het beleid.

Echter, de genoemde beslissing inzake de doeleinden en instrumenten kan niet anders dan voorlopig zijn. Om de gekozen combinatie operationeel te maken, m.a.w. om het plan potentieel implementeerbaar te doen zijn, moet aangegeven worden welke instellingen welke instrumenten zullen hanteren. Daarom dient in de fase van de implementatie-planning onderzocht te worden of deze instellingen kwantitatief en kwalitatief in voldoende mate beschikbaar zijn, of zij zich kunnen verenigen met de doelstellingen en/of zij de instrumenten accepteren (6). Zo niet dan zal, wil het plan niet bij voorbaat tot mislukken gedoemd zijn, gekozen moeten worden voor andere instellingen — hetgeen een wijziging in de economische orde impliceert — of voor andere doelstellingen en instrumenten. Eerst na de fase van de implementatie-planning kan een definitieve beslissing genomen worden (7) en is het verantwoord een begin te maken met de implementatie van het plan (8).

Daar ontbreekt het nogal eens aan. „In particular, the plans are silent on the crucial problem of how to achieve a rational coordination of controls so that together they direct development toward plan fulfillment. This means that the plans are not operational from another point of view; it indicates that implementing measures are not really planned in advance, but are improvised in an ad hoc fashion”. Aldus Myrdal in zijn *Asian Drama*. Maar dat geldt niet alleen voor ontwikkelingslanden. „Instrumenten moeten worden geaccepteerd door de betrokkenen willen

zij effectief zijn”, concludeert Hartog terecht met betrekking tot de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economische politiek.

In deze gedachtengang vormen de programmering en de implementatie-planning onlosmakelijk met elkaar verbonden fasen van de planning. Ten aanzien van verschillende dimensies in de planning is fasering een aanvaarde methodiek. Dit geldt o.a. voor de tijdsdimensie (planning op korte, middellange en lange termijn), de sectordimensie (macro-, sector- en projectplanning), de regionale dimensie (mondiale, nationale en regionale planning) en voor de afbakening van economische en sociale planning. Het doel van dergelijke faseringen is de planning te vereenvoudigen door de voorwaarden te formuleren waaraan de desbetreffende fasering moet voldoen, de fases goed op elkaar af te stemmen, ze opeenvolgend te behandelen en „feedbacks” te introduceren. Zo dit voor een bepaalde dimensie van de planning niet goed lukt is er nog geen reden om van de betrokken fase maar te abstraheren.

Toch is dit hetgeen vaak gebeurt bij planning in fasen met betrekking tot de dimensie van de economische orde. Om die dimensie gaat het immers bij het onderscheid tussen programmering (doeleinden, instrumenten) en implementatieplanning (instellingen, participatie in de besluitvorming). Juist voor ontwikkelingslanden, waar ook de ontwikkeling van de economische orde zo noodzakelijk is, lijkt deze abstractie niet verantwoord. Het „pure” planning-model, dat zich niet uitlaat over het institutionele kader waarin de ontwikkeling zich dient te voltrekken, is zodoende even weinig realistisch als een „perfect competition-model”, stelt Myint terecht: „The substitution of the phrase ‘planning agency’ for the ‘market mechanism’ merely glosses over the actual problems of the mobilization and allocation of resources according to the plan and, above all, the problems of coordination and flexible readjustments”.

Evenwichtige technische ontwikkeling

PROF. DR. A. HEERTJE

Inleiding

Het is begrijpelijk dat economisch-politieke maatregelen nog steeds in hoge mate onder invloed staan van de door Keynes in de jaren dertig ontvouwde theorie. Dat de nadelen van onderbezetting bestreden kunnen worden door het opvoeren van de bestedingen is nu een zo vanzelfsprekend inzicht, dat men zich nauwelijks kan voorstellen dat in de depressiejaren een politiek is gevoerd die daar niet van uitging. Het afremmen van de bestedingen in perioden waarin de effectieve vraag de productiecapaciteit overtreft is tegen deze achtergrond ook een volstrekt verklaarbaar overheidsgedrag.

Toch lijkt het niet zonder betekenis in herinnering te roepen dat het fundamentele postulaat van de Keynesiaanse theorie, volgens welke de bestedingen de hoogte van het nationale inkomen en de omvang van de werkgelegenheid bepalen, luidt dat de productiecapaciteit gegeven is. Van deze waarheid als een koe worden in de navolgende beschouwing de economisch-politieke consequenties belicht. De aanleiding daartoe wordt gevormd door de recente loonpolitieke maatregelen van de overheid, die vooral zijn gemotiveerd op grond van het gezichtspunt dat de bestedingen afgereemd dienen te worden omdat anders de loon-prijs-spiraal een excessief karakter krijgt. Ons betoog mondt uit in het pleidooi om aan de vijf doelstellingen van economische politiek toe te voegen het oogmerk van een *evenwichtige technische ontwikkeling*¹.

Globale gevolgen van de loonstijging

Een schoksgewijze loonstijging, waartegenover in sommige sectoren een bescheiden stijging en in andere sectoren veeleer een daling van de produktiviteit staat, kan o.m. de volgende effecten sorteren. Allereerst sneuvelen plotseling enkele bedrijven, die toch al met moeite het hoofd boven water hielden. Voorts zullen groeiende ondernemingen geneigd zijn in versterkte mate in de diepte te investeren, d.w.z. productieprocessen entameren waarbij arbeid door mechanische apparatuur wordt vervangen. In de derde plaats zal de loonstijging door bedrijven waarvan de marktpositie dit gedooft, worden aangegrepen om de prijzen te verhogen. Deze algemene prijsstijging kan een verslechtering van de betalings-

balans ten gevolge hebben door het toenemen van de invoer en het afnemen van de uitvoer.

Of de werkgelegenheid door het teruglopen van de uitvoer zichtbaar vermindert hangt af van de lengte van de vertraging, waarmede gerekend dient te worden en van het tempo en de mate waarin de consumptieve bestedingen door de extra koopkracht worden opgezweept.

De door de regering beoogde loonmatiging is vooral ingegeven door de economisch-politieke gedachte dat aan de vraagzijde van het economisch proces dient te worden ingegrepen, teneinde de bestedingen beter af te stemmen op de productieve mogelijkheden. Het bovenstaande lijstje suggereert echter al dat de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt door meer krachten worden bepaald dan alleen de bestedingen en dat daaruit de economisch-politieke consequenties getrokken dienen te worden.

De arbeidsmarkt

Door de verschijnselen op de arbeidsmarkt uitsluitend met globale termen als overspanning en onderbezetting te typeren, wordt voorbijgegaan aan de meer micro-economisch getinte structurele factoren die de uitstoting en herinschakeling van werknemers bepalen en op grond waarvan een beleid gevoerd dient te worden, dat ingewikkelder is dan wanneer uitsluitend conjuncturele omstandigheden de toestand op deze markt zouden bepalen.

De hiervoor genoemde eerste twee effecten van een sterke loonstijging hebben niet zozeer betrekking op de vraagzijde van het economisch proces, maar veeleer op de aanbodzijde, m.n. op de situatie in de ondernemingen. De omstandigheid dat een algemene excessieve loonstijging vaak het onmiddellijke gevolg is van een partiële overspanning in een of meer sectoren van het economisch leven, dient onze aandacht niet af te leiden van de ontwikkelingen aan de aanbodzijde van het

---

¹ Voor het eerst gelanceerd in onze reactie op de beschouwingen van Mishan, *De kosten van economische groei*, in „ESB”, 24 april 1968.

economisch proces, die min of meer geleidelijk voortgaan, maar vooral in tijden van een scherpe loonstijging zich duidelijker aftekenen.

De snelle veranderingen in het economisch leven, die meestal hetzij rechtstreeks hetzij indirect samenhangen met de ontwikkeling van de techniek, hebben velen vertrouwd gemaakt met de gedachte dat functiewisselingen noodzakelijk zijn en dat vaak ook een grondige herscholing nodig is. Maar het einde van tal van dienstverbanden komt toch nog onverwacht en wordt veelal gebrekkig of in het geheel niet voorbereid. De uitstoting van werknemers — vaak topfunctionarissen ouder dan 40 jaar — door fusies en concentraties in het bedrijfsleven is een ernstig verschijnsel, omdat de indruk bestaat dat deze niet meer zo gemakkelijk in het productieproces kunnen worden ingeschakeld. Ook de uitstoting van werknemers in het geval van bedrijfssluitingen gaat veelal met veel leed gepaard, omdat niet allen gemakkelijk weer aan de slag komen en de sociale voorzieningen nu ook weer niet zo gelukkig maken als het wel eens wordt voorgesteld. De werkloosheid die ontstaat door mechanisering en automatisering dient niet te worden overdreven, daar meestal ook compenserende werkgelegenheid ontstaat, maar anderzijds dient de ernst van de resterende uitstoting en van de noodzakelijke omschakeling niet te worden onderschat.

Er is de laatste tijd wel eens de neiging de ernstige nadelen verbonden met deze structurele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt te ridiculiseren, door te wijzen op een toekomstige maatschappij waarin alleen zij zouden werken die daartoe een innerlijke behoefte gevoelen, terwijl alle anderen op grond van een gegarandeerd inkomen dat gegarandeerd stijgt rechtstreeks in hun behoeften voorzien. Dit fraaie beeld is wellicht op den duur niet bezijden de waarheid, maar is toch voorlopig nog zover van ons verwijderd, dat wij er goed aan doen ons intensiever bezig te houden met de problemen waarmee werknemers van hoog tot laag worden geconfronteerd, die m.n. als gevolg van structurele ontwikkelingen gedurende een kortere of langere tijd aan de kant staan. Bovendien dienen wij ons in de sfeer van het beleid meer bezig te houden met de individuele frustraties die door de onzekerheid van tal van posities in het bedrijfsleven ontstaan.

De positie van de vakbeweging is een zeer netelige indien de arbeidsmarkt onder invloed staat van krachten, waarvan de herkomst nog niet helemaal wordt begrepen en die vaak onverhoeds hun invloed doen gelden. Gemakkelijk kan de situatie ontstaan dat agressieve looneisen worden gesteld, teneinde een heel complex van onlustgevoelens, voortvloeiend uit de onzekerheid omtrent de continuïteit van de werksituatie en uit de externe verontreiniging van het milieu, af te reageren. Een regering die voor die positie van de vakbeweging onvoldoende oog heeft, kan gemakkelijk een sociaal-psychologische fout van de eerste orde maken, ook al berust het gebrek aan begrip veeleer op onkunde dan onwil. Het afkondigen van de maatregel de lonen te matigen met een verwijzing naar de macro-economische conjuncturele noodzaak daarvan, zonder een uiting van begrip voor de structuurwijzigingen aan de aanbodzijde van het economische proces met hun harde gevolgen op het micro-vlak, moet wel op emotionele weerstand stuiten van allen die zich de speelbal voelen van een maatschappelijk gistingproces, waarvan men

wel de schadelijke gevolgen ondervindt maar niet de herkomst onderkent.

Het aandringen op loonmatiging, zonder een daadwerkelijk beleid gericht op het zoveel mogelijk veilig stellen van de aan het aanbieden van arbeid ontleende inkomensbron van de werknemers, staat voor velen op één lijn met het drastisch verhogen van de vennootschapsbelasting van marginale bedrijven. Een aldus gemotiveerde loonmatiging moet wel een incidentele indruk maken en derhalve moeilijk aanvaardbaar zijn voor allen die aanvoelen dat meer structurele ontwikkelingen de gang van zaken in het economisch leven beheersen. Enerzijds wordt de loonmaatregel dan niet ingepast in een breder georiënteerd arbeidsmarktbeleid, terwijl anderzijds voorbij wordt gegaan aan de mogelijkheid dat niet incidenteel doch permanent een zekere loonmatiging noodzakelijk is met het oog op het handhaven van ons leefmilieu en de uitbouw van de collectieve voorzieningen.

Offer en nut

In toenemende mate ontstaat twijfel aan de doelmatigheid van de mechanismen op grond waarvan met het oog op de productie de schaarse produktiemiddelen worden aangewend. De vraag wordt gesteld of het opofferen van de natuur ten behoeve van de industrie wel gerechtvaardigd is. Men vertrouwt de simpele uitkomsten van het marktmechanisme niet meer en allereerst wordt de behoefte gevoeld deze uitkomsten te corrigeren. Er doen zich hier merkwaardige paradoxen voor. Het handhaven van de werkgelegenheid in een bepaald gebied kan met zich brengen waardevolle natuurgebieden op te offeren. De beslissingen die in dit opzicht genomen dienen te worden hebben een economisch aspect, voor zover beslag wordt gelegd op schaarse, alternatief aanwendbare middelen met het oog op de behoeftebevrediging, d.i. de welvaart. Dat sommige economen deze vraagstukken nog steeds vertroebelen door de ondoordachte onderscheiding in welvaart en welzijn te bezigen, moet wellicht worden verklaard uit de grote invloed die Adam Smith, die leefde van 1723-1790 op hen heeft gehad en die de welvaart overwegend in stoffelijke zin opvatte².

De omstandigheid, dat het handhaven van de werkgelegenheid gepaard kan gaan met een bedreiging en vernietiging van het milieu, illustreert voor welke moeilijkheden men door deze nieuwe gedaante van de oude schaarsteproblematiek wordt geplaatst. In het bijzonder het afwegen van de uiteenlopende alternatieven tegen elkaar stelt hoge eisen aan de beslissingsprocedure, omdat het uiteraard om subjectieve overwegingen gaat. Het besluit het Naardermeer in stand te houden en zodoende af te zien van een toeneming van de productie en de werkgelegenheid, berust uiteindelijk op buiten-economische waarderingen en voorkeuren. Daarom gaat het in onze samenleving in toenemende mate om de organisatie van de beslissing omtrent de productie en niet meer om de beslissing inzake de organisatie van de productie.

Terwijl in een korte-termijnbeschuwing het beschik-

² Nog onlangs werd deze schijntegenstelling gehanteerd door Drs. G. Brouwers in een beschouwing in dit blad, *Onbestendig*, in „ESB”, 6 januari 1971.

baar komen van meer vrije tijd en het verkorten van de arbeidstijd vooral in verband worden gebracht met de stijging van de arbeidsproductiviteit, zou in een visie op lange termijn het verkorten van de werktijd het resultaat kunnen zijn van een weloverwogen beslissing inzake het beschermen van het leefmilieu. Teneinde voor dit type keuzevraagstukken de economisch-politieke ruimte te scheppen is een verbreding van het traditionele kader nodig.

Evenwichtige technische ontwikkeling

Het idee een evenwichtige technische ontwikkeling als een afzonderlijk oogmerk van de economische politiek toe te voegen aan de bekende vijf doelstellingen, berust op de gedachte dat de technische ontwikkeling niet langer als een door God en de ingenieurs bepaalde autonome en onbeïnvloedbare kracht dient te worden gezien. Het voortschrijden van de techniek kan in beginsel evenzeer worden beïnvloed als de conjuncturele ontwikkeling. Door de technische ontwikkeling als doelstelling op te voeren wordt de discussie geopend over de vraag op welke wijze en in welke mate de ontwikkeling van de techniek beheerst dient te worden. Deze discussie is uiteraard van politieke aard en ligt op hetzelfde vlak als die over het oogmerk de prijsstijging aan banden te leggen. Toch vereist de bereidheid over het beheersen van de technische ontwikkeling te spreken een zekere mentaliteitswijziging, omdat als variabel wordt opgevat wat tot dusver constant werd gedacht.

Formeel kan evenwichtige technische ontwikkeling worden omschreven als een zodanig proces van verandering in de technische condities van de productie dat de welvaart in de zin van behoeftenbevrediging wordt gemaximaliseerd. De materiële inhoud van een dergelijke omschrijving wisselt naar tijd en plaats en is in hoge mate afhankelijk van politieke voorkeuren en waarderingen. Het versneld afbouwen van de textielindustrie en het stimuleren van de groei van de chemische industrie betekent o.m. het verminderen van de werkgelegenheid in de textielindustrie en het scheppen van werkgelegenheid in de chemische industrie. De mate waarin een en ander dient te geschieden is uiteindelijk een kwestie van politieke waarderingen. Het bewust maken daarvan kan een tegenwicht vormen tegen de opvatting dat het hier gaat om beslissingen die op basis van objectieve normen van kwantitatieve aard, worden genomen.

In het kader van de evenwichtige technische ontwikkeling komen tenminste de volgende aspecten aan de orde: a. aard en vestigingsplaats van de aan te trekken industrieën; b. tempo van afbraak van bestaande industrieën; c. het tempo en de omvang van breedte- en diepte-investeringen; d. optimale schaal van de productie; e. omvang en samenstelling van de huidige en toekomstige beroepsbevolking; f. programma's van herscholing en bijscholing van werknemers; g. milieu-effecten van de technische ontwikkeling; h. Europese industriepolitiek.

Gemakkelijk kan de indruk ontstaan dat hiermede open deuren worden ingetrapt. Wanneer men zich echter realiseert met welke onmenselijke verschijnselen het in ons land tewerkstellen van zgn. gastarbeiders gepaard gaat, dan wordt wellicht beseft dat van een arbeidsmarktbeleid gebaseerd op begrip voor de vaak destructieve en desintegrerende werking van de technische

ontwikkeling geen sprake is. Juist de omstandigheden waaronder de gastarbeiders werken en gehuisvest worden, illustreren hoezeer het nominale loon als maatstaf voor hun welvaartspositie ontoereikend is. En allen die voor hun aanstelling verantwoordelijk zijn, zouden m.i. tot het inzicht dienen te komen dat deze nieuwe variant van de slavernij niet wordt gehumaniseerd door een redelijke geldelijke beloning.

Instrumenten

Het aangeven van een nieuwe doelstelling voor de economische politiek zonder in te gaan op de instrumenten kan het verwijt van onvolledigheid oproepen. Toch vereist het verwerken van het streven naar een evenwichtige technische ontwikkeling in de economische politiek veeleer een heroriëntering terzake van de instrumenten dan het zoeken naar nieuwe instrumenten. Ook het bestaande instrumentarium geeft de overheid in beginsel de mogelijkheid te bevorderen dat in het bedrijfsleven de werknemers worden voorbereid op mogelijke structurele wijzigingen in het productiepatroon, waarvan zij de gevolgen zullen ondervinden. De overheid zou ook herscholing en bijscholing van werknemers kunnen bepleiten en daarvoor fondsen ter beschikking kunnen stellen. De overheid zou bij het investeringsbeleid mede de effecten van bepaalde typen investeringen op de arbeidsmarkt in de economisch-politieke beschouwing kunnen betrekken. De overheid zou iets kunnen doen aan het temporiseren van het toepassen van de nieuwe technische vindingen in het kader van ruimere welvaartsoverwegingen dan de gebruikelijke.

Indien het ons werkelijk ernst is met de nadelen van de industriële ontwikkeling, zodat de bereidheid bestaat deze ontwikkeling enigszins te sturen en bovendien voorzieningen te treffen teneinde de nadelen zoveel mogelijk tegen te gaan, dienen daartoe de middelen op tafel te komen. Dit kan inhouden het beperken van het stijgingstempo van de particuliere consumptie. Een matiging van de loonstijging in deze zin, d.w.z. met het oog op de structurele ontwikkeling van onze volkshuishouding kan zeer wel verantwoord zijn. De aanvaardbaarheid daarvan hangt af van de mate waarin door de overheid daadwerkelijk wordt duidelijk gemaakt, dat de „ruimte" die zodoende beschikbaar komt wordt gebruikt voor het verbeteren van het leefklimaat, w.o. begrepen het voeren van een arbeidsmarktbeleid gericht op een planmatige herinschakeling van alle door de structurele ontwikkeling uitgestoten werknemers.

Loonmatiging wordt dan niet gemotiveerd aan de hand van het beperken van de bestedingen, maar binnen het raam van een complex van maatregelen waaruit een anticiperen op voor de individuele werknemers ongunstige gevolgen van de technische ontwikkeling blijkt. Een en ander vereist een sociaal klimaat, waarin constructief overleg tussen regering, werkgevers en werknemers centraal staat. Indien aan deze voorwaarde voldaan is kan op de medewerking van de vakbeweging worden gerekend, wanneer het gaat om een loonbeleid dat onderdeel uitmaakt van een lange-termijnarbeidsmarktbeleid, maar het spreekt welhaast vanzelf dat een door conjuncturele overwegingen ingegeven loonmaatregel die geen samenhang vertoont met de structurele ontwikkeling wel moet afstuiten op de pressiegroepen, die de belangen van de werknemers vooral op lange termijn behartigen.

De omstandigheid dat de technische ontwikkeling maar tot op zekere hoogte te voorspellen is, kan geen reden zijn de werknemers de informatie te onthouden, waarover zij dienen te beschikken teneinde hun individuele positie zo nauwkeurig mogelijk te bepalen. Het verschaffen van informatie is mede een voorwaarde voor een beleid, waarbij een deel van de middelen, dat door een structurele bescheiden loonmatiging ter beschikking komt, wordt aangewend voor her- en bijscholing en het bevorderen van de psychische en fysieke mobiliteit van de werknemers. Daarnaast is het de hoogste tijd het leefmilieu in Nederland te beschermen, waartoe niet alleen offers dienen te worden gebracht door de werknemers in de vorm van een structurele, bescheiden loonmatiging, maar ook door alle anderen die de vruchten plukken van het voortschrijden van de techniek.

De herwaardering van de verhouding van de publieke en particuliere sector waartoe het aangeven van instrumenten met het oog op een evenwichtige technische ontwikkeling noopt, zal niet voorbij kunnen gaan aan de sterke inflatoire impulsen die van de overheidssector uitgaan, voor zover de technische ontwikkeling in die sector een minder belangrijke rol speelt dan in de particuliere en daar desondanks het verhogen van prijzen verleidelijk is vanwege min of meer monopolistische situaties. Het voor Keynesianen zo moeilijk te plaatsen verschijnsel van de „stagflatie”, kan worden begrepen door de uiteenlopende aanbodcondities van de publieke en particuliere sector in de beschouwing te betrekken. Vertraging van het groeitempo in de particuliere sector is zeer wel verenigbaar met permanente inflatoire impulsen van de zijde van de overheid.

Tenslotte merken wij op dat een belangrijk instrument in het kader van een beleid gericht op evenwichtige technische ontwikkeling zou kunnen zijn overleg tussen overheid en bedrijfsleven omtrent de voornaamste investeringsprogramma's, zowel wat betreft de aard en de omvang als de temporisering.

Samenvatting

Nu dezer dagen met uiteenlopende toonhoogten het traditionele wijsje van de loon-prijsspiraal wordt gezongen en allerwegen de Keynesiaanse geneesmiddelen worden aanbevolen, hebben wij in het bovenstaande gepoogd de snelle veranderingen aan de aanbodzijde van het economisch proces meer centraal te stellen. De consequenties daarvan voor de economische politiek zijn in zoverre niet gering dat gepoogd zal moeten worden dieper te graven dan nodig is voor het gebruikelijke afremmen en stimuleren van de bestedingen. Wanneer het voortschrijden van de techniek niet langer als gegeven wordt opgevat, worden onze macro-economische recepten ongetwijfeld ingewikkelder, omdat het adequaat reageren op de vele tegenstrijdige structurele veranderingen van micro-economische aard hoge

Noten bij tabellen op blz. 78:

- a) *International Financial Statistics*, IMF, 1968.
- b) Berekend met behulp van door W. Beckerman in *International Comparisons of Real Incomes* (OECD, Parijs 1966) voor 1960 berekende verhoudingen van de particuliere reële consumpties per hoofd, met behulp van cijfers voor de in de periode 1960-1968 opgetreden ontwikkeling van de particuliere reële consumpties per hoofd en door gebruikmaking van cijfers over de particuliere consumpties per hoofd in lopende prijzen in 1968.
- c) *Nationale Rekeningen 1958-1968*, Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen, 1969.
- d) *Basisstatistieken van de Gemeenschap, 1968-1969*, Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen, 1970.
- e) *Energiestatistiek, Jaarboek 1958-1968*, Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen, 1969.

eisen aan de economische theorie en de economische politiek stelt. Niettemin is het noodzakelijk deze weg — al is het voorlopig tastend — op te gaan, vanwege de onzekerheid waaraan de individuele werknemers blootstaan. Het gevoel afhankelijk te zijn van maatschappelijke krachten, waarvan men herkomst en richting niet bevroedt, is een rechtstreekse bedreiging van de levensvreugde.

Uit onze beschouwing mag niet de conclusie worden getrokken dat het denken op lange termijn volledig ontbreekt. Nog onlangs verscheen de publikatie *Op weg naar 2000, een toekomstprojectie van Verkeer en Waterstaat*³, waarin een overzicht van de in de komende dertig jaar te verwachten technologische veranderingen wordt gepresenteerd. Toch kan zeker nog niet van een samenhangend structuurbeleid worden gesproken⁴. Enerzijds wordt de economische politiek van de overheid in het algemeen en de monetaire politiek van De Nederlandsche Bank nog in hoge mate beheerst door de theorie van Keynes en anderzijds ontbreken de partijpolitieke voorwaarden voor een lange-termijnbeleid dat het beïnvloeden van de aanbodzijde van het economisch proces beoogt. Het is op grond hiervan dat de politieke verstarring die onlangs door het besluit van een van de grote linkse politieke partijen is ontstaan, wordt betreurd door allen die menen dat het de hoogste tijd is een dergelijk lange-termijnbeleid te concretiseren. De politieke vormgeving van het streven naar een evenwichtige technische ontwikkeling wordt daardoor onnodig vertraagd, waardoor de welvaart van de bevolking ten onrechte wordt opgeofferd aan een eenzijdige en kortzichtige interpretatie van een partijpolitiek belang.

A. Heertje

³ „T.P. 2000”, Ministerie van Verkeer en Waterstaat.

⁴ Vgl. in dit verband ook de belangrijke opmerkingen van Prof. Dr. P. de Wolff over de noodzaak van een sectorstructurenpolitiek in „25 jaar Centraal Planbureau”, Den Haag 1970.

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Planning van onderwijsplanning

Enkele kritische opmerkingen naar aanleiding van een nota

DRS. M. C. E. VAN GENDT*

Begin december jl. is door de Minister van Onderwijs en Wetenschappen de *Nota naar aanleiding van de ontwikkelingsplannen van de universiteiten en hogescholen voor het tijdvak 1969-1972*¹ aangeboden aan de Voorzitter van de Tweede Kamer met het verzoek deze nota aan de orde te stellen bij de begrotingsbehandeling van zijn departement voor het dienstjaar 1971.

Na het in werking treden van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs² is dit de tweede keer dat zulk een nota is opgesteld. Het is een indrukwekkend stuk werk, niet alleen door de zorgvuldige aandacht die zowel door de Academische Raad als door het Ministerie van O en W aan de afzonderlijke ontwikkelingsplannen is besteed, maar ook omdat er bijna geen probleem met betrekking tot het wetenschappelijk onderwijs³ te bedenken is, dat niet wordt behandeld of aangeroerd in één van de vier volgende hoofdstukken van de nota: Structuurproblemen; Ontwikkeling en uitbreiding van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek; Samenwerking en taakverdeling; Personele en materiële consequenties. De opmerking in de nota dat het hierbij zou gaan om de vier kernvraagstukken die thans in het beleid prioriteit genieten⁴ is in dit licht het prototype van een „understatement”.

In dit artikel zullen we niet ingaan op de problemen met betrekking tot het wetenschappelijk onderwijs, die in de ontwikkelingsplannen en in de nota worden aangesneden, maar op de ontwikkelingsplannen zelf als element in de planning-procedure ten aanzien van het wetenschappelijk onderwijs. Met andere woorden, niet de planning zelf maar de planning van de planning, de zogenaamde metaplanning, staat hier centraal.

Formele procedure en historische ontwikkeling

De Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (WO) heeft de jaarlijkse begrotingsbehandeling trachten te plaatsen in het kader van een planning en beleidsvorming op langere termijn. Een zinlicht in de formele procedure kan verkregen worden middels de artikelen 6 en 97/99 van de Wet op het WO en de toelichting op de wet.

Eénmaal per vier jaar moeten de universiteiten/hogescholen elk een ontwikkelingsplan, vergezeld van een globale raming van de financiële gevolgen, overleggen aan het Ministerie van O en W en aan de

Academische Raad. De instellingen presenteren daarbij hun plannen inzake de ontwikkeling van het onderwijs en de wetenschapsbeoefening voor de naaste en indien mogelijk verdere toekomst. De Academische Raad tracht de plannen in onderling verband te bezien en geeft zijn oordeel aan de Minister die dit verwerkt in zijn *Nota naar aanleiding van de ontwikkelingsplannen*. Deze nota wordt opgesteld met de bedoeling ééns in de vier jaar een discussie in de Tweede Kamer uit te lokken over het gehele WO.

Afgezien van het ontwikkelingsplan stelt iedere instelling tevens elk jaar een zogenaamd financieel schema op voor de vier jaren volgend op het begrotingsjaar en dient dit in bij de Minister van O en W. Tezamen met zijn collega van Financiën stelt de Minister van O en W jaarlijks een algemeen financieel schema (AFS) op als een benadering van de verwachte uitgaven voor het WO in de komende jaren. Elk jaar worden het AFS en de financiële schema's (beide zijn rollend) aan de Staten-Generaal aangeboden. In de behandeling door de Staten-Generaal ziet de overheid voor de instellingen een waarborg voor de rechtszekerheid; instellingen worden zoveel mogelijk gevrijwaard van wisselende inzichten bij de totstandkoming van de begroting, hoewel er geen juridische binding is tussen AFS en begroting⁵.

Wat de feitelijke ontwikkeling betreft, het volgende. Hoewel de toelichting op de wet geen exacte tijdsperiode noemt waarop de ontwikkelingsplannen betrekking moeten hebben, beslaan zij meestal een periode van vier jaar, hetgeen ons inziens vooral samenhangt met het

---

* De heer Van Gendt is werkzaam bij het Centre for Educational Research and Innovation van de OECD te Parijs.

¹ Zitting 1970-1971, 11058.

² 1 januari 1961.

³ Als in het vervolg gesproken wordt over wetenschappelijk onderwijs, bedoelen we hetgeen in de nota wordt aangeduid als wetenschappelijk onderwijs en wetenschapsbeoefening/wetenschappelijk onderzoek.

⁴ Zie blz. 10.

⁵ Evenmin als trouwens tussen begroting en financieel schema en tussen ontwikkelingsplan en financieel schema.

feit dat de periode die ligt tussen de opstelling van opeenvolgende plannen bepaald is op vier jaar.

De eerste ontwikkelingsplannen werden gemaakt voor de periode 1963/1966; deze plannen droegen een experimenteel karakter en de geringe homogeniteit maakte het moeilijk voor de Academische Raad een beschouwing in onderling verband te geven. Eerst in juni 1965 verscheen de nota van de Minister naar aanleiding van deze plannen. Eind 1965 werd besloten, dat de tweede set plannen de periode 1969/1972 zou moeten omvatten, zodat de volgende algemene beschouwingen over het WO inderdaad vier jaar later, in 1969, zouden kunnen plaatsvinden. Tevens bood dit de instellingen een ruimere voorbereidingstijd⁶. De tweede set plannen had inderdaad betrekking op de jaren 1969/1972, doch een discussie kon niet meer plaats hebben in 1969 en zal nu in 1971, op basis van de zojuist verschenen nota worden geïnitieerd.

De onderlinge verhouding ontwikkelingsplan, financieel schema en algemeen financieel schema

In de loop der jaren is er nog al wat onzekerheid gerezen omtrent de onderlinge relatie tussen ontwikkelingsplan, financieel schema en algemeen financieel schema, een onzekerheid die blijkens de voor ons liggende nota⁷ nog steeds bestaat⁸. Ons inziens vloeit dit voort uit het feit dat dikwijls, bijvoorbeeld in het AFS 1966/1969⁹ en in de toelichting op de Wet op het WO, de suggestie wordt gewekt als zou het ontwikkelingsplan de basis vormen voor het financiële schema en de financiële schema's tezamen de basis voor het algemene financiële schema, terwijl de feitelijke ontwikkeling daarentegen hier niet altijd mee in overeenstemming is. Zo wordt bijvoorbeeld in het ontwikkelingsplan 1969/1972 van de Rijksuniversiteit te Groningen opgemerkt, dat ditmaal naar voren is gewerkt: „in tegenstelling tot de normale gang van zaken komt dit ontwikkelingsplan als laatste tot stand, na begroting 1969 en financieel schema 1969/1972, en door dezen al min of meer beperkt en bepaald”¹⁰.

Om deze onderlinge relaties tussen de drie elementen van de planprocedure te verduidelijken, wordt veelal, bijvoorbeeld in het AFS 1972/1975¹¹ en in de nota 1970, verwezen naar de brief van de Minister van O en W aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dd. 11 december 1968¹².

De inhoud van deze brief komt neer op het volgende. Het financieel schema is materieel (er is geen juridische band) een vertaling van het ontwikkelingsplan in financiële termen voor dat gedeelte van het plan dat het schema bestrijkt. Omdat de instellingen echter, bij de opstelling van de eerste ontwikkelingsplannen, niet wisten wat de financiële „constraints” waren voor het formuleren van een beleid op langere termijn, heeft het AFS een functie in deze gekregen. Het AFS geeft een begrenzing aan de opzet van de plannen, hetgeen als onontbeerlijk wordt geacht voor een realistische planning. Echter, het ontwikkelingsplan zal via het financiële schema het AFS, dat jaarlijks wordt opgesteld, weer beïnvloeden. De conclusie van de brief op dit punt is dat de ontwikkelingsplannen niet als ondergeschikt moeten worden beschouwd aan de financiële planning; er is een relatie en geen subordinatie tussen plan en AFS, hetgeen een onderlinge beïnvloeding en wisselwerking inhoudt.

De vraag die we hier opwerpen is die van het relatieve belang van het ontwikkelingsplan in de planningprocedure vis-à-vis het financiële schema en vooral het AFS.

Wij zijn van mening dat het ontwikkelingsplan een relatief onbelangrijke rol speelt in de planning van het WO, met andere woorden dat er, in tegenstelling tot de inhoud van bovengenoemde brief, wel sprake is van een subordinatie ten opzichte van de financiële planning. Hiervoor is een aantal oorzaken¹³ aan te wijzen die verband houden met:

- het tijdselement in de planningprocedure;
- de spanning tussen de expansie van het WO (studenten, docenten, uitgaven) en de toestand van „'s Rijks financiën”,
- de zogenaamde „look-out” (goal-seeking) functie.

Het tijdselement in de planningprocedure

In het AFS 1972/1975 wordt erop gewezen „dat de wederzijdse beïnvloeding van ontwikkelingsplan, financieel schema en algemeen financieel schema een levend gebeuren dient te zijn”¹⁴. Dit is echter een grenzeloze overschatting van de flexibiliteit van het planningssysteem. Allereerst is er een lange tijdspanne gemoeid met het opstellen en behandelen van de ontwikkelingsplannen. Zo kunnen de plannen van 1969/1972, die vóór april 1968 bij de Academische Raad en het Ministerie moesten worden ingediend¹⁵, pas in 1971 in de Vaste Commissie aan de orde komen op een moment dat het AFS 1972/1975 al is verschenen. De dynamische ontwikkeling van het wetenschappelijk onderwijs maakt dat veel instellingen ons inziens terecht twijfelen aan de relevantie van de ontwikkelingsplannen voor de planning. Men hoeft slechts de steeds hogere studenteningen van de Commissie voor Statistisch Onderzoek naast elkaar te leggen (zie blz. 18 van de nota 1970) om te beseffen dat de plannen 1969/1972 in 1971 al bijna een historische betekenis gaan krijgen.

Naast de lange tijd, gemoeid met het opstellen en behandelen van de ontwikkelingsplannen, zijn er twee andere factoren die afbreuk doen aan hun relevantie voor de planning.

⁶ De instellingen zouden bij het opstellen van de nieuwe ontwikkelingsplannen rekening moeten houden met de door de Academische Raad opgestelde richtlijnen omtrent de inrichting van toekomstige ontwikkelingsplannen (zie bijlage 1 van de „Nota naar aanleiding van de ontwikkelingsplannen 1969/1972”).

⁷ In het onderstaande wordt de „Nota naar aanleiding van de ontwikkelingsplannen 1969/1972” kortweg de nota-1970 genoemd.

⁸ Zie bijvoorbeeld blz. 8 en 89 van de nota-1970.

⁹ Zitting 1964-1965, 8169.

¹⁰ Zie blz. 5 van het Ontwikkelingsplan 1969/1972 R. U. Groningen.

¹¹ Zitting 1970-1971, 11053.

¹² Zitting 1968-1969, 9800, no. 23.

¹³ Het gaat hier niet om een limitatieve opsomming van oorzaken.

¹⁴ Zie AFS 1972/1975, zitting 1970-1971, 11053, blz. 4.

¹⁵ In feite werden ze tussen april en oktober 1968 ingediend.

Allereerst het feit dat de plannen voor 1 april 1968 gereed moesten zijn, terwijl het financiële schema en het AFS over 1969/1972 al gereed moesten zijn voor de begrotingsbehandeling van het dienstjaar 1968 (AFS 1969/1972 werd in oktober 1967 ingediend). Dit betekent dat als gevolg van de timing de invloed van het ontwikkelingsplan op het AFS 1969/1972 middels het financiële schema miniem moet zijn. De invloed op het AFS 1970/1973 via het financiële schema 1970/1973, is mogelijk, doch moet ook niet overschat worden als gevolg van de tweede factor, namelijk het niet rollend zijn van de ontwikkelingsplannen. Het financiële schema en het algemeen financieel schema worden jaarlijks voor vier jaar opgesteld, zodat een jaarlijkse bijstelling mogelijk is, dit in tegenstelling tot wat gebeurt met de ontwikkelingsplannen. Het financiële schema (bijvoorbeeld van 1970/1973) is als gevolg hiervan tot op zekere hoogte wel een financiële vertaling van het plan, maar wordt ook beïnvloed door de financiële mogelijkheden waarvoor het laatste AFS een indicatie is.

Volgens de toelichting op de Wet op het WO is een jaarlijkse aanpassing van het ontwikkelingsplan mogelijk¹⁶ en wenselijk; er wordt daar zelfs gesteld dat zo voorkomen kan worden dat het verband verloren gaat tussen het financiële schema en het plan. De feitelijke situatie is hier echter niet mee in overeenstemming.

De spanning tussen de expansie van het WO en de toestand van „s Rijks financiën"

De explosieve ontwikkeling van het WO wordt begrensd door de in het kader van het algemeen financieel-economisch beleid beschikbaar gestelde middelen. Dit impliceert dat het AFS, opgesteld door de Ministers van O en W en van Financiën, een limitering inhoudt van de vele wensen die er met betrekking tot de ontwikkeling van het WO bestaan naast de min of meer autonome ontwikkeling der uitgaven.

Het betekent ook dat het AFS in de planningprocedure een strategische rol speelt, hetgeen ook blijkt uit de reeds genoemde brief van de Minister, dd. 11 december 1968, waar gesteld wordt „dat in gevallen, waarin in het ontwikkelingsplan de begrenzingen anders dan in het algemene financiële schema worden gelegd, de noodzaak hiertoe klemmend zal moeten worden aangetoond". Deze zinsnede komt met andere bewoordingen ook meermalen in de algemene financiële schema's naar voren zodat de indruk gerechtvaardigd is, dat de ontwikkelingsplannen „gedwongen" worden de ontwikkelingen te schetsen die binnen het raam van het laatste AFS realiseerbaar zijn.

Overigens moet worden opgemerkt dat, gegeven de strategische positie van het AFS in de planningprocedure, de ontwikkeling van het WO wel belemmerd wordt door het feit dat de geraamde aantallen studenten die ten grondslag liggen aan deze schema's niet in overeenstemming zijn met de meest recente ramingen. Zelfs het AFS 1970/1973 gaat nog uit van de ramingen van 1964¹⁷, terwijl deze toch in 1966¹⁸ duidelijk te laag bleken te zijn.

Het argument dat voor het vasthouden aan de lagere ramingen gehanteerd wordt, is dat rekening gehouden moet worden met de kwantitatieve gevolgen verbonden aan de noodzakelijke herstructurering van het WO (zie

AFS 1969/1972¹⁹). Dit is een vreemd argument als men beseft dat beslissingen ten aanzien van de herstructurering nog niet genomen waren/zijn, zodat de invloed op de aantallen studenten binnen de periode waarop een AFS betrekking heeft, zeer twijfelachtig is.

De „look-out" (goal-seeking) functie

Een zeer belangrijk aspect is in hoeverre de ontwikkelingsplannen in verband gebracht kunnen worden met planning, opgevat in functionele zin, dat wil zeggen als dimensie van het besluitvormingsproces. Analytisch wordt de planning veelal²⁰ omschreven als een continu proces van het op systematische wijze voorbereiden van beslissingen door het formuleren en afwegen van alternatieve strategieën. Met andere woorden, de planning houdt zich, op doorgaans heuristische wijze, bezig met het analyseren van alternatieve strategieën om van het heden tot, zo mogelijk alternatieve, toekomst te geraken.

Hier vloeit direct uit voort dat een voorstelling van alternatieve, wenselijke toestanden, dat het hebben van een visie een vereiste is. Zonder visie ten aanzien van de toekomst heeft de planning geen houvast en tendert of tot een „straight-forward" extrapolatie van de huidige status-quo zonder duidelijke bestemming of tot het op casuïstische wijze formuleren van wensen en verlangens die niet door de min of meer autonome ontwikkeling zullen worden bevredigd.

Nu heeft het bij de ontwikkeling van het WO inderdaad dikwijls ontbroken aan een toekomstvisie²¹; dit verwaarlozen van de zogenaamde „look-out" (goal-seeking) functie is overigens een min of meer internationaal verschijnsel²². Men kan zich niet aan de

¹⁶ Volgens de toelichting kan het ontwikkelingsplan ook nog betrekking hebben op een langere periode dan vier jaar, zodat het vóór de financiële planning kan uitreiken; in de praktijk gebeurt dit echter niet.

¹⁷ Commissie voor Statistisch Onderzoek (CSO): „Aantallen studenten tot 1970", 1964 (niet gepubliceerd).

¹⁸ Interim-rapport van de Studiecommissie vierde T.H., 1966. De hierin, als bijlage opgenomen raming, is eveneens verwerkt in het CSO-rapport „Aantallen academici tot 1980, aanbod en behoefte", 1968.

¹⁹ Zitting 1967-1968, 9300.

²⁰ Zie o.a. Y. Dror: *The Planning Process*, in „International Review of Administrative Sciences", Vol. 29, no. 1, 1963; P. H. Coombs: „What is Educational Planning?", Parijs 1970; J. W. Forrester: *Planning under the Dynamic Influence of Complex Social Systems*, in OECD: „Perspectives of Planning", Parijs 1969.

²¹ Dit is ons inziens één van de belangrijkste redenen dat veel prognoses van de CSO en met name van het CPB helaas niet meer kunnen zijn dan het aangeven van kwantitatieve ontwikkelingen, onder de veronderstelling dat het bestaande „beleid" gehandhaafd wordt.

²² Zie de Conclusies van de „OECD Conference on Policies for Educational Growth", Parijs 1970.

indruk onttrekken dat, met de niet-operationele wettelijke doelstellingen op de achtergrond, maar al te vaak tal van ad hoc beslissingen genomen of voorgesteld worden, zodra er zich problemen voordoen. Dit nemen van ad hoc beslissingen zonder overall-beleidsvisie wordt in de „control”-theorie wel aangeduid met de term „hunting”.

Als voorbeeld kunnen dienen de voorgestelde numerus fixus voor de medische opleidingen in 1966 bij toenemende behoefte aan medici, het vestigingsbeleid (de 8e medische faculteit te Maastricht en de 7e subfaculteit psychologie te Tilburg), de alternatieven door de Academische Raad voorgesteld naar aanleiding van de groeiende belangstelling voor psychologen, nl. een numerus fixus of een nieuwe subfaculteit, enz.

We mogen bij een beoordeling van de bovengenoemde situatie overigens niet nalaten te onderstrepen dat er een aantal factoren is dat het ontwikkelen van een lange-termijnvisie ongetwijfeld verdrongen heeft en heeft genoopt tot crisismanagement. Gedoeld wordt op de explosieve ontwikkeling van de aantallen studenten gedurende de laatste twee decennia en de grote investeringsachterstand die na 1950 moest worden ingelopen. De zogenaamde „social demand” is misschien wel sneller gegroeid dan de opleidingscapaciteit kon groeien.

Keren we terug tot de ontwikkelingsplannen, dan valt op dat zij zelden meer zijn dan een beschrijving van de bestaande problemen waarmee een instelling worstelt, gevolgd door een lijst met wensen. Zoals ook in de nota-1970 naar voren komt is er geen sprake van het stellen van prioriteiten of het maken van een faseringsschema; zelfs een systematische afweging van de verschillende wensen vindt niet plaats. Dat de ontwikkelingsplannen nauwelijks of niet de planningrol vervullen, kan tot op zekere hoogte verklaard worden doordat bij de instellingen zelf vaak de organisatorische voorzieningen voor de planning ontbreken²³.

Ons inziens is een veel belangrijker oorzaak de ook door de instellingen, met name de Katholieke Universiteit van Nijmegen, naar voren gebrachte mening dat als men in het duister tast over de landelijke beleidsvisie ten aanzien van essentiële zaken als de maximale/optimale omvang van een universiteit, al of niet beperkte toelating tot het WO, de herstructurering van het WO, de interuniversitaire samenwerking enz., het opstellen van een ontwikkelingsplan en het hebben van een visie op het institutionele niveau bemoeilijkt worden. Immers het formuleren van een visie op het institutionele niveau als basis voor het ontwikkelingsplan wordt niet gehonoreerd als op het nationale niveau een allocatie van middelen via het AFS plaatsvindt zonder overall-visie met betrekking tot het WO. Door het verwaarlozen van de „look-out” (goal-seeking) functie op het nationale niveau, wordt de invloed van het ontwikkelingsplan in de planningprocedure beperkt. Ook in de nota 1970 wordt gesteld dat een duidelijk toekomstbeeld heeft ontbroken, hetgeen heeft geleid tot het falen van de planning op sommige terreinen van het WO²⁴.

Het is verheugend, dat verschillende malen in de nota, zowel van de zijde van het Ministerie als van de instellingen en de Academische Raad, het belang van het formuleren van concrete, operationele doeleinden als kader voor de planning wordt benadrukt. Ook het belangrijke werk van de „Commissie voorbereiding onderzoek toekomstige maatschappijstructuur” wordt

Bols:

bocht

D'66:

uitgekiend

Engelse contradictio:

postende stakers

(ongecorrigeerd)

in dat verband genoemd. Men dient hierbij wel de doelstellingen in onderling verband te bezien, hetgeen betekent het ontwikkelen van, zo mogelijk alternatieve, integrale onderwijstoekomst als basis voor de planning, waarbij zowel het zich bezinnen op de toekomst als de planning een continu proces is.

Conclusie

Het voorgaande overziende zijn wij van mening dat de ontwikkelingsplannen, in tegenstelling tot de algemene financiële schema's, een relatief onbelangrijke rol hebben gespeeld in de planningprocedure ten aanzien van het WO, zoals in het voorgaande beschreven. Op het nationale niveau hebben zij slechts gefungeerd als bouwstenen voor de discussienota's van de Minister in 1965 en 1970; zij gaven daarbij een beeld van de voortgang van de universitaire ontwikkeling.

Als één van de belangrijkste oorzaken van de geringe relevantie van de ontwikkelingsplannen voor de planning is genoemd het ontbreken van een duidelijke beleidsvisie ten aanzien van de ontwikkeling van het WO op het nationale niveau.

Tenslotte nog één opmerking. Op blz. 40 van de nota-1970 wordt opgemerkt, dat de gehele procedure van ontwikkelingsplannen, financiële schema's en algemene financiële schema's in hun onderlinge verhoudingen nader zullen moeten worden bezien in het licht van het door McKinsey ingestelde onderzoek. Gesteld wordt dat de aanbevelingen van McKinsey (de planning in drie fasen: lange termijn, middellange termijn en budgetfase) tot op zekere hoogte in dezelfde richting gaan als het huidige planmechanisme. Als men het McKinsey-rapport echter doorleest, valt juist op dat — hoewel een verdere bezinning op de „missionstatement”, als instrument om het planningproces te integreren in het besluitvormingsproces, nodig is — de nadruk wordt gelegd op het belang van een intern consistente technische planningprocedure, die nu juist ontbreekt.

M. C. E. van Gendt

²³ Een argument dat o.a. in het ontwikkelingsplan van de R.U. te Groningen wordt genoemd.

²⁴ Zie blz. 37.

Ingezonden

Her Permanente Comité voor arbeidsmarktvragestukken

Het negatieve oordeel, dat omtrent de instelling van het „Comité voor de werkgelegenheid” in de Europa-bladwijzer van 25 november 1970, *ESB* no. 2774, werd uitgesproken, geeft mij aanleiding tot enkele kanttekeningen.

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat het instellingsbesluit van de Raad van 14 december 1970 (zie *Publikatieblad*, 1970, L 273/25) in plaats van „Comité voor de werkgelegenheid” spreekt van een „Permanent Comité voor arbeidsmarktvragestukken van de Europese Gemeenschappen”. Door Nederland werd voor de officiële tekst van het instellingsbesluit de terminologie „werkgelegenheid” en „werkgelegenheidsbeleid” afgewezen, teneinde te voorkomen, dat in de werkzaamheden van het Comité het industriële beleid en het regionale beleid als zodanig betrokken zouden worden.

Dit wijst reeds op een zekere prudentie van Nederlandse zijde ten aanzien van de opzet van dit Comité. Overigens betekent het door de Raad aanvaarden van de Nederlandse tekst van het instellingsbesluit niet, dat daarmee door de Raad een, overeenkomstig de Nederlandse zienswijze, nadere bepaling van de inhoud van de werkzaamheden van het Comité zou zijn vastgesteld. De meerderheid der delegaties was niet geneigd reeds in dit stadium het mandaat van het Comité nader te preciseren en gaf er de voorkeur aan eerst de ontwikkeling van de werkzaamheden van het Comité af te wachten. De Raad zal eventueel op een later tijdstip de grenzen van de werkzaamheden van het Comité nader kunnen bepalen.

In dit verband zij nog opgemerkt, dat de term „werkgelegenheid” in het kader van de sociale politiek van de Gemeenschap reeds een aanvaard begrip is. In artikel 118 van het Verdrag van Rome wordt deze term als equivalent gebezigd van het Franse „emploi”, het Duitse „Beschäftigung” en het Italiaanse „occupazione”. Voor de Franse, Duitse en Italiaanse tekst van het instellingsbesluit van 14 december 1970 werden dezelfde termen als in artikel 118 gebruikt. Slechts de Nederlandse tekst wijkt van eenzelfde woordkeus als in artikel 118 af.

Belangrijker en problematischer dan deze interpretatieve vraag lijkt mij overigens in eerste instantie het aspect van de verhouding van de werkzaamheden van dit Comité met die van het Raadgevend Comité voor het vrij verkeer van werknemers, het Comité voor het beheer van het Europees Sociaal Fonds en het Raadgevend Comité voor de beroepsopleiding. Dit zullen overigens niet de enige vragen zijn, die de werkzaamheden van het Comité voor arbeidsmarktvragestukken zullen oproepen. Zij zullen evenzeer de functie van het Economisch en Sociaal Comité aan de orde stellen. Het zal noodzakelijk zijn het geheel van deze problematiek op een gegeven ogenblik op een meer definitieve wijze te regelen, hetgeen zou kunnen geschieden ter gelegenheid van de fusie van de Verdragen, of ter gelegenheid van de verdragwijzigingen, die bij het tot stand komen van de economisch-monetaire unie noodzakelijk zullen zijn.

Door deze politieke beslissing heeft de Raad de voorkeur eraan gegeven, een feitelijke ontwikkeling van zaken te doen voorafgaan aan het in al zijn formele aspecten doordenken van het institutionele kader, waarin de beoogde samenwerking moet worden ingepast. De Raad heeft echter géén orgaan in het leven willen roepen, dat gemeenschappelijke maatregelen zal gaan beraamen, zoals de schrijver van de „Europa-bladwijzer” dit ziet. Ik geloof, dat deze conclusie niet gerechtvaardigd wordt door de tekst van het instellingsbesluit van 14 december 1970. Hoewel ik zijn institutionele bezwaren kan delen, kan ik zijn slotconclusie omtrent de instelling van dit Comité geenszins onderschrijven: „óf een wassen neus — omdat het „concert” altijd wel een kakofonie zal lijken — óf het levert de gemeenschapsinstellingen uit aan de gemeenschappelijke pressie van de op Europees niveau georganiseerde werkgevers- en werknemersorganisaties”.

Dit negatieve oordeel omtrent de instelling van dit Comité gaat m.i. voorbij aan het naar mijn mening onmiskenbaar positieve, dat deze beslissing van de Raad inhoudt, en wel het stellen van een daad, die erop gericht is de sinds lang onbevredigende feitelijke relatie tussen de sociale partners en de Gemeenschap te verbeteren. Een daad, die van grote betekenis is, gelet op het nog steeds stagnerende democratiseringsproces op Europees vlak. Belangrijker dan het aspect van de institutionele inpassing van deze inspraak van de sociale partners — die nog wel zorgen zal geven en ook zorg vereist —

lijkt mij daarom het feit, dat de Raad langzaam is toegegroeid naar deze noodzakelijke realisatie van samenwerking, die voor het uiteindelijk slagen van de Europese economische samenwerking van essentieel belang is.

Er zij in dit verband aan herinnerd, dat reeds in 1964 door de toenmalige Nederlandse minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid in de Raad werd gepleit voor een informele gedachtenwisseling tussen de Raad, de Commissie en de sociale partners teneinde de sociale partners meer rechtstreeks bij de sociale politiek van de Gemeenschap te betrekken. Allereerst werd immers, zowel in het Europese Parlement als daarbuiten, kritiek uitgeoefend op het toen, en nadien nog lang niet van de grond komen van de sociale politiek in communautair verband en op het feit, dat in de gemeenschappelijke samenwerking de economische aspecten, naast politieke en juridische, het alleenvertoningsrecht schenen te hebben.

De Nederlandse gedachte ontmoette in 1964 geen steun. Zij resulteerde slechts in een door de Raad aangegaan „gentleman's agreement”, dat inhield, dat de minister van Sociale Zaken, die het voorzitterschap van de Raad uitoefende, op een desbetreffend verzoek van de vertegenwoordigers van een of meerdere organisaties der sociale partners zich de vragestukken kon doen uiteenzetten, die deze organisaties te zijner kennis wensten te brengen. De voorzitter diende daarbij duidelijk te maken, dat hij kennis nam van de mededeling, die hem werd gedaan, zonder de Raad te binden, en dat hij de Raad van de inhoud van deze mededeling op de hoogte zou stellen.

Eerst veel later, in 1967, werd de Nederlandse gedachte door enkele andere delegaties overgenomen. Dit resulteerde in een Luxemburgs-Italiaans initiatief, om te komen tot een ontmoeting tussen de Raad, de Commissie en de sociale partners, teneinde de conjuncturele en de werkgelegenheids-situatie te bespreken. De concretisering van dit voorstel werd door de Franse delegatie tot in 1968 ten principale geblokkeerd. Onder invloed van de gebeurtenissen in Frankrijk van mei 1968 verklaarde Frankrijk tenslotte in de Raadsvergadering van juli 1968 akkoord te kunnen gaan met een tripartite conferentie over de werkgelegenheid, daarbij echter een voorwaarde stellende, die de totstandkoming van deze conferentie aanzienlijk compliceerde: te weten vertegenwoordiging der vakorganisaties op nationale basis.

Tijdens het Nederlandse voorzitterschap in het tweede halfjaar van 1969 kon de huidige minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid een compromis tot stand brengen, dat het bijeenkomen van de Conferentie over de werkgelegenheid te Luxemburg in april 1970 mogelijk maakte. De langjarige aarzeling van de Raad tot rechtstreeks contact met de sociale partners zette zich dan in 1970 om in de optie van het — door het Comité voor arbeidsmarktvragestukken — „op permanente wijze zorgdragen voor dialoog, overleg en advies tussen de Raad, c.q. de Vertegenwoordigers van de Regeringen der Lid-Statens en de Commissie alsmede de sociale partners” (zie artikel 2, lid 1 van het Besluit).

Deze ommekeer berust op een politieke realiteit en beoogt noch „een wassen neus” noch behoeft deze, zo de Gemeenschap werkelijk wat voorstelt,

„de gemeenschapsinstellingen uit te leveren aan de gemeenschappelijke pressie van de op Europees niveau georganiseerde werkgevers- en werknemersorganisaties”. De instelling van dit Comité kan er m.i. integendeel toe bijdragen „Europa” tot een meer levende werkelijkheid voor de Europese samenleving te maken en mede het democratiseringsproces bevorderen, dat tot dusverre op Europees niveau een ondermaats bestaan leidde. Ook dan nog zal deze weg lang en vol obstakels zijn.

Mr. J. A. U. M. van Grevenstein

(De heer Van Grevenstein is als directeur van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid gedetacheerd bij de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging bij de Europese Gemeenschappen te Brussel. Red.)

J. M. Vecht: Onderneming en jaarverslag. N. Samsom, Alphen aan den Rijn/Brussel, tweede (herziene) druk, 1969, 172 blz., f. 12,50.

Het boekje van 1965, behorend tot de serie „Onderneming en Leiding”, is thans in kloek formaat als tweede druk verschenen in de serie „Bouwstenen voor het bedrijfsbeheer”. De herziening — beter: aanvulling — betreft twee nieuwe hoofdstukken, nl. „IV. Het wetsontwerp op de jaarrekening” (15 blz.), en „VII. Opmerkingen over jaarrekeningenanalyse” (6 blz.), en twee nieuwe paragrafen van „VIII. Enkele specifieke problemen betreffende de jaarrekening”, nl. „5. De consolidatie” (2 blz.) en „6. De harmonisatie van de jaarverslaggeving in de EEG” (2 blz.). Voorts verschillende kleine aanvullingen, ook in de noten. De literatuurlijst met vroeger 35 titels telt er thans meer dan 100 en aan het slot is toegevoegd het Wetsontwerp op de jaarrekening.

Het boek bevat, naast de reeds genoemde hoofdstukken, de volgende:

- I. Inleiding;
- II. Functie en betekenis van het jaarverslag;
- III. Wetgeving en jaarverslag;
- V. Het jaarverslag: inhoud en samenstelling;

- VI. De jaarrekening (blz. 64-102);
- IX. Het jaarverslag van de besloten NV; en
- X. Toezicht en controle op de jaarverslaggeving.

Prijzenswaardig is dat aan de kritiek nauwgezet aandacht is geschonken, zodat bijv. W. J. Slagters opmerkingen in *TVVS*, 1966, blz. 166/167, praktisch alle zijn overgenomen.

Een uitvoerige bespreking is, gezien de veelheid van onderwerpen die dit boek aansnijdt, ondoenlijk. Men zou dan bijna evenveel ruimte nodig hebben als de auteur, temeer daar over vele zaken verschil van inzicht en benadering mogelijk is.

De eerste druk is in de pers gunstig ontvangen en ook deze tweede druk zal thans zijn weg wel vinden. Het biedt een schat van materiaal en men moet bewondering hebben voor het beheersen van de materie en de zeer vele literatuur daarover.

Deze tweede „herziene” druk betekent een praktisch overnemen van de eerste druk met de aanvullingen als

boven vermeld. Het bijwerken had op sommige plaatsen iets grondiger en zorgvuldiger gekund (bijv. de verwijzing naar het reeds lang vervangen Besluit Inkomstenbelasting).

Voor een derde druk zouden we de schrijver in overweging willen geven een index toe te voegen. Misschien dat dan ook doublures en oneffenheden voorkomen kunnen worden. Nu worden vele zaken, zoals de waardering van activa en deelnemingen, op verschillende plaatsen behandeld.

Ook de juridische gedeelten lijken ons niet in alle opzichten feilloos, zoals de wijziging door de Novelle van 1929 en het criterium voor open NV's. De schrijver vervalt wel eens in het gevaar te veel aan te willen snijden, ook onbelangrijke of technische kwesties, of al te objectief te willen zijn door eigen mening te laten rusten. Het vele gebruik van Latijnse en Franse woorden is voor minder geleerde lezers hinderlijk.

De auteur vertoont een weldadig aandoende openheid voor andere meningen en is gematigd „progressief” in zijn opvattingen over de gewenste inlichtingen die jaarverslagen moeten geven.

Men kan zich afvragen voor wie de auteur eigenlijk schrijft. Sommige kwesties zijn, slechts door ingewijden te vatten. Het geheel is wat overladen en te geleerd vaak, soms ook wordt te lang gediscussieerd. Liever hadden we het geheel wat strakker opgebouwd gezien met weglating van vele details en met toevoeging van eenvoudige voorbeelden. Volledigheid is in deze materie nimmer te bereiken. Voor deskundigen is het boek op sommige punten wat haastig geschreven, voor niet-deskundigen te moeilijk vaak. Het werk lijkt ons daarom het meest geschikt voor de grote tussengroep, die breed georiënteerd wil zijn. Voor hen kan dit boek een goede gids zijn.

Deze bespreking kan niet veel anders zijn dan het poneren van stellingen en wensen. Men zou gaarne uitvoerig met de schrijver willen discussiëren, bijv. over de positie en de verantwoordelijkheid van de accountant, over het prospectieve element van het jaarverslag, over het probleem van het getrouwe beeld, over de verhouding van interne en externe jaarrekening.

Het Centrale Controle Orgaan, door de schrijver bepleit, is nog steeds een waardevolle gedachte. Jongste ontwikkelingen leren wel, ondanks aanbevelingen, zoals van de fusiecode, dat aan verdergaande maatregelen dringend behoefte bestaat. Men zou hierbij ook kunnen denken aan een taak voor de Kamers van Koophandel.

Het laatste woord is over de verslaggeving nimmer gezegd. Daarom is het van belang, dat hier een boek ligt, dat op brede en deskundige wijze inzicht in

deze materie kan verschaffen. We bevelen dit werk dan ook gaarne aan.

Dr. Mr. P. W. Huizenga

Hubert Buntinx: Geëngageerd bedrijfsbeleid. Evolutie van mens en arbeidsstructuur. Met medewerking van W. van Hoorick, W. James, H. J. F. Ockhuijsen, F. Sweens en R. Vuerings. Nederlands Instituut voor Efficiency (Den Haag), Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij (Antwerpen), Universitaire Pers Rotterdam, 166 blz., f. 15,50.

De titel van dit boek kan tot enige verwarring aanleiding geven. Immers elk bedrijfsbeleid is geëngageerd, anders zou er geen sprake zijn van beleid. Het gaat hier om het „hoe” van het engagement. Het „hoe” is in dit geval het sociale beleid. Het boek beweegt zich dan ook hoofdzakelijk in de sfeer van de menselijke betrekkingen, zelfs in dat van het personeelsbeleid.

In de inleiding staat vermeld dat het boek een door de eerstgenoemde auteur gemaakte bewerking is van syllabi van een symposium, dat blijkbaar enige tijd geleden in België is gehouden. Nadere bijzonderheden over dit symposium ontbreken, behalve dan dat de namen van enkele organisatoren zijn genoemd. Hubert Buntinx zelf heeft, aldus vermeldt de achterzijde van het boek, verschillende topfuncties in het Belgische bedrijfsleven bekleed. In de laatste jaren heeft hij zich bewogen op het wetenschappelijke en op het publicistische vlak. Behalve dat hij de stof van het symposium heeft bewerkt, heeft hij ook het eerste hoofdstuk, getiteld „Geïntegreerd bedrijfsbeleid” geschreven. Naar wij aannemen geldt dit ook voor de slotoverwegingen.

Wat Buntinx ons in het eerste hoofdstuk voorschotelt is op zijn hoogst een verdienstelijke samenvatting van een aantal meningen en van de ontwikkeling van het sociale beleid in de onderneming. Hij toont aan dat de ondernemer als soevereine heerser geen bestaanskansen meer heeft. Ook de huidige onderneming houdt naar zijn oordeel onvoldoende rekening met allerlei kritiek en met de steeds groeiende behoefte aan inspraak en medeverantwoordelijkheid van alle werknemers. Hij haalt daarbij zelfs Ton Regtien aan in diens *Universiteit in opstand*. Bij de verwijten die Buntinx hierbij aan de ondernemers richt, bekruipt ons het gevoel dat hij zich te

veel heeft gebaseerd op Belgische toestanden. Immers het Belgische bedrijfsleven kenmerkt zich nog steeds door een sterke familiale invloed, die een rem kan zijn op de sociale vooruitgang.

Vervolgens beschrijft Buntinx de evolutie van de maatschappij, van de ondernemersconceptie (de niet-specifiek deskundige met een brede blik), de evolutie van het beleid (collectieve verantwoordelijkheid), de evolutie van de structuren, de evolutie van het gezag (steeds meer in de richting van het overleg) enz. Hij heeft deze evoluties samengevat in een schema dat drie fasen aangeeft. Deze fasen hangen min of meer samen met het verleden, het heden en de toekomst. Zo stelt hij met betrekking tot het personeelsbeleid dat dit vroeger organisatorisch en niet-modern is geweest, dat het nu veelal in de sfeer van de menselijke verhoudingen is getrokken, doch dat het later een integratie van mens en organisatie zal vormen, alsmede inspraak en medebeheer zal toelaten.

Het tweede hoofdstuk is een bewerking van de gedachten van Dr. W. van Hoorick, Prof. Dr. R. Vuerings (Leuven) en Drs. F. Sweens. Het is getiteld: „Inventarisatie en inbreng van de sociale wetenschappen”. Het toont in het bijzonder aan dat de externe relaties van de onderneming aldoor belangrijker worden, hetgeen zijn invloed op de interne betrekkingen heeft. In het bijzonder wordt in dit hoofdstuk onderzocht welke inbreng de sociale wetenschappen in de multi-disciplinaire organisatie hebben. Daarbij schetsen de schrijvers de ontwikkeling vanaf de organisatieleer van Frederick W. Taylor tot en met de revisionistische strekking van de human-relationstheorie. Naast een groot aantal theoretici uit de organisatieleer komt ook Douglas McGregor ter sprake. Zijn theorie komt in de voorbeelden van het derde hoofd-

stuk ter sprake.

Verder hebben in dit hoofdstuk in het bijzonder de theorieën betreffende taakverruiming of taakverrijking de aandacht. Deze taakverrijking kan zich onder andere uiten in een herstructurering van het werk, in de overschakeling van directe controle naar de indirecte of zelfcontrole met grotere eigen verantwoordelijkheid en in de deelname aan de planning van de uit te voeren taak. Terecht stellen de schrijvers dat er grenzen aan de taakverrijking bestaan. Het hoofdstuk besluit met een appendix over de herziening van het ondernemingsrecht in Nederland. Naar ons oordeel volkomen misplaatst! Het ondernemingsrecht heeft als zodanig niets te maken met een boek dat handelt over geëngageerd bedrijfsbeleid in de door ons nader verklaarde zin. Het laatste is een kwestie van efficiëntie en groeit van onderop. Het eerste is een politieke zaak die van bovenaf zal worden geregeld. Met de beste wetgeving is men niet in staat de verhouding tussen individu en groep of collectiviteit op te lossen. Hier is sprake van een geestesgesteldheid die van binnenuit moet groeien:

Zeer belangwekkend en daardoor de waarde van het boek bepalend is het derde hoofdstuk, waarin twee organisatiespecialisten van Nederlandse huize respectievelijk de toepassing van de McGregor-theorie en het probleem van de werkstructurering behandelen. Ir. W. James, directeur van de Chevron Petroleum Maatschappij (Nederland) NV, geeft op een zeer openhartige en geserreerde wijze zijn bevindingen over de toepassing van de Y-theorie van McGregor in zijn onderneming weer. Deze Y-theorie, die uitvoerig is beschreven in het hoofdwerk van deze auteur¹ luidt in hoofdtrekken als volgt:

- a. De besteding van fysieke of geestelijke inspanning aan werk is even natuurlijk als spelen of rusten.
- b. Controle van buiten af en bedreiging met straf zijn niet de enige manieren om inspanning te verkrijgen ten behoeve van een organisatie. De mens zal zelfregeling en zelfcontrole uitoefenen in dienstbaarheid aan doelstellingen waar hij zich achter stelt.
- c. De toewijding aan doelstellingen

---

¹ Douglas McGregor: „*The human side of enterprise*”, McGraw-Hill, New York (Nederlandse vertaling: „*De menselijke kant van het ondernemen*”, Samsom, Alphen aan den Rijn).

wordt bepaald door beloningen die in verband staan met de verwerking van die doelstellingen.

- d. De gemiddelde mens leert onder de juiste omstandigheden niet slechts verantwoordelijkheid te aanvaarden maar haar ook te zoeken.
- e. Het vermogen om een verhoudingsgewijze grote mate van verbeeldingskracht, vindingsrijkheid en creativiteit op te brengen bij het oplossen van organisatorische problemen vindt men in brede kringen en niet in dunne lagen van de bevolking.
- f. Onder de omstandigheden die in het bedrijfsbeleid van vandaag overheersen, worden de verstandelijke vermogens van de gemiddelde mens slechts voor een deel gebruikt.

Uitgaande van deze stellingen is de genoemde onderneming de Y-theorie van McGregor gaan toepassen en met eclatant succes. Het zou ons te ver voeren nader op dit uitstekende opstel in te gaan. In enkele jaren heeft de onderneming kunnen bereiken dat zij eenvoudiger en doorzichtiger is geworden, dat zij haar produktiviteit, mede door een reorganisatie, maar liefst met 145% heeft zien stijgen en dat het verloop en het ziekteverzuim in diezelfde periode aanmerkelijk zijn

gedaald. Een fraai resultaat dat alleen maar mogelijk is geweest door voldoende „engagement” in de topleiding van de onderneming.

Minder spectaculair maar zeker niet minder belangwekkend is het tweede voorbeeld.

Het handelt over de werkstructurering bij de NV Philips Gloeilampenfabrieken te Eindhoven. De auteur is H. J. F. Ockhuijsen, lid van de personeelsdienst Hoofdindustriegroep Licht. Onder werkstructurering verstaat de schrijver: Onder behoud of verbetering van het bedrijfsresultaat het werk, de werk-omstandigheden en de werksituatie zodanig te organiseren, dat de opdrachten zoveel mogelijk overeenkomen met de capaciteiten en de ambities van de medewerkers. Daarbij kan men een bepaalde marsmaat aangeven, die in het opstel is beschreven. Veel gebezigde middelen zijn cycluserlenging, taakverruiming, taakwisseling, mechanisatie, werkgroepvorming, bevordering van de relatieve autonomie, vooroverleg, werkoverleg enz. Wij hebben overigens de indruk gekregen dat het Philips-concern nog steeds zoekende is naar de vervolmaking van dit systeem.

Het vierde en laatste hoofdstuk bevat een aantal slotoverwegingen. Daarbij komen nog enkele interessante pun-

ten naar voren, zoals het bazenprobleem. Wanneer men in groepsverband werkt vallen een groot aantal bazen of voorlieden weg, aangezien de controle een groepsfunctie geworden is. Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de vaklieden die voorbestemd zijn om baas te worden. Hun specialisme veroudert snel en men kan deze mensen niet alle in leidinggevende functies plaatsen. Het probleem geldt in zekere mate ook voor het hogere kader. Een oplossing geeft het boek overigens niet. In de stroom van literatuur over bedrijfsorganisatie is dit boek geen uitbinker. Het geeft geen bijdrage tot de vernieuwing van de theorie, ook al vat het vele theorieën verdienstelijk samen. De in het kort genoemde voorbeelden vergoeden deze tekortkomingen echter volledig. Wij hebben het boek dan ook met genoegen gelezen, mede omdat het in zekere zin een geloof uitdraagt. Het is het geloof in de mens, zoals tot uitdrukking komt in de Y-theorie van McGregor. Zonder dit geloof zal men geen enkele onderneming of organisatie kunnen opzetten of uitbouwen in een tijd die aan zoveel schokkende veranderingen onderhevig is. Alleen reeds daarom verdient dit boek ruime aandacht.

Drs. P. van Zuuren

OPENBAAR LICHAAM RIJNMOND

Bij het openbaar lichaam Rijnmond, gevestigd Stationsplein 2 te Schiedam, is de functie vacant van

HOOFD VAN HET VERKEERSBUREAU

Tot de taken van deze functionaris, welke direct ressorteert onder de Staffunctionaris voor Sociaal-Economische Aangelegenheden en Verkeer en Vervoer, behoren :

- het dagelijks leiding geven aan het Verkeersbureau;
- het opstellen van beleidsadviezen ten behoeve van het dagelijks bestuur;
- het verrichten en evalueren van verkeersonderzoekingen;
- het opstellen van verkeers- en vervoersplannen voor het Rijnmondgebied;
- het in teamverband medewerken aan de opstelling van structuur- en streekplannen en de advisering omtrent gemeentelijke plannen;
- het deelnemen aan overleg met rijk, provincie, gemeenten en vervoersmaatschappijen.

Voor het vervullen van deze functie wordt gedacht aan een academicus (econoom of ingenieur) of iemand met een gelijkwaardige opleiding.

Bedoelde functionaris zal naast interesse en ervaring in de verkeers- en vervoersvraagstukken moeten beschikken over moderne ideeën op het gebied van verkeer en vervoer en deze zowel in woord als geschrift kunnen aangeven.

Rang en salaris zijn afhankelijk van geschiktheid, ervaring en opleiding.

Gegadigden voor de vervulling van deze functie wordt verzocht hun sollicitatie, met vermelding van levensloop en referenties, binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad in te zenden aan de Voorzitter van het openbaar lichaam Rijnmond, Stationsplein 2 te Schiedam.

Prof. Dr. A. Maris: Wijkende grenzen. Landbouw-Economisch Instituut, januari 1971, 198 blz., f. 7,50.

In deze publikatie van het LEI is een 14-tal recente artikelen van Prof. Maris over landbouweconomie en landbouwpolitiek gebundeld. De titel *Wijkende grenzen* is aan de bundel meegegeven in verband met het proces van schaalvergroting en integratie in de landbouw en de landbouwpolitiek, ook in internationaal verband. Dit komt tot uitdrukking in de vijf kaders, waarin de opstellen zijn gegroepeerd, nl. landbouw en economische groei, schaalvergroting, structuurbeleid, landbouwproblematiek in de EEG en wereld-

landbouwvraagstukken. De directe aanleiding tot de samenstelling van deze bundel, die het LEI aan Prof. Maris heeft aangeboden, is het feit dat de auteur per 1 januari jl. 25 jaar aan genoemd instituut was verbonden.

Landbouw-Economisch Instituut: Bedrijfsresultaten van de grote zeevisserij. 's-Gravenhage, november 1970, 29 blz., f. 3,50.

In het kader van het jaarlijkse onderzoek naar de bedrijfsresultaten van de verschillende takken van visserij in Nederland, zijn in deze publikatie de bedrijfseconomische aspecten van de zgn. grote zeevisserij in 1969 (voor-

lopige cijfers) aan een beschouwing onderworpen. Het onderzoek is verricht door W. H. Th. Gieling met medewerking van J. de Jager van de afdeling Visserij van het LEI.

Drs. J. de Jong: De accountantsverklaring aangaande een jaarrekening. NIVRA-geschrift no. 4. Nederlands Instituut van Registeraccountants, Amsterdam (z. j.), 75 blz.

Een onderzoek naar vorm en inhoud van de in gepubliceerde jaarverslagen opgenomen jaarrekeningen en de daarbij gegeven accountantsverklaringen. De uitkomsten van de studie zijn in twaalf conclusies samengevat.

INSTITUUT VOOR MAATSCHAPPIJ-WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK IN ONTWIKKELINGSLANDEN (IMWOO)

Het pas opgerichte IMWOO zoekt met ingang van medio 1971 een

DIRECTEUR

De voornaamste taak van het instituut is coördinerend en stimulerend werkzaam te zijn op het terrein van het maatschappij-wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de ontwikkelingslanden en de ontwikkelingsproblematiek.

In het IMWOO werken de universitaire instituten en instellingen samen die zich met dit onderzoek bezighouden.

Het IMWOO is organisatorisch ondergebracht bij de Stichting der Nederlandse Universiteiten en Hogescholen voor Internationale Samenwerking (NUFFIC) te 's-Gravenhage.

Kandidaten dienen ervaring te hebben op het terrein van maatschappij-wetenschappelijk onderzoek in de ontwikkelingslanden en in staat te zijn goede functionele contacten te leggen en te onderhouden.

Schriftelijke sollicitaties dienen te worden gericht aan de Directie van de NUFFIC, Molenstraat 27, 's-Gravenhage.

Informaties kunnen worden ingewonnen bij de voorzitter van de Algemene Raad van het IMWOO:

prof. dr. J. W. Schoorl,

Sociaal Wetenschappelijk Instituut,
afd. Niet-Westerse Gebieden

Vrije Universiteit,
De Boelelaan 1105, Amsterdam,
telefoon (020) 48 45 61 / 48 45 86.

Fockema Andreae's Rechtsgeleerd Handwoordenboek. Derde druk, bewerkt door Mr. N. E. Algra en Mr. H. R. W. Gokkel. Tjeenk Willink & Zoon (Wolters-Noordhoff), Groningen 1970, 612 blz., f. 35.

Sinds de verschijning van de tweede druk in 1951 hebben op juridisch terrein vele veranderingen plaatsgevonden. Hierdoor kon slechts weinig van de oorspronkelijke tekst gehandhaafd blijven. Meer dan in de vorige drukken

het geval was, zijn nu ook woorden uit het internationaalpubliek recht (het volkenrecht), het strafrecht en het arbeidsrecht opgenomen. Bovendien is aandacht besteed aan de tegenwoordig nationaal en internationaal veel gebruikte afkortingen van juridische begrippen en instellingen. In totaal zijn meer dan 8.000 woorden en afkortingen opgenomen.

Mr. Th. J. IJsselmuiden en Tj. S. Visser

(m.m.v. G. Telkamp): **De wet op de vennootschapsbelasting 1969.** FED's attentiesein, deel II. Uitgeverij FED, Deventer 1970, 67 blz., f. 9,50.

In dit boekje geven de schrijvers artikelsgewijze commentaar op de Wet vennootschapsbelasting 1969. Deze wet moeten we kennen, zeggen de schrijvers in hun Woord vooraf, want „wat vlak boven de handtekening van de Kroon staat is duidelijk: „Lasten en bevelen...”. We zullen er ons dus aan moeten onderwerpen”.

Wescar is een deelneming van Wescon N.V. met vestigingen op Curaçao, Aruba en Puerto-Rico.

De werkzaamheden van Wescar bestaan o.m. uit nieuwbouw, onderhoud en reparatie van petrochemische en chemische installaties.

Wij zouden in contact willen komen met een econoom van academisch niveau, die kan worden belast met de

leiding van de afdeling financieel-economische zaken

Ervaring opgedaan met lange termijnplanning, administratieve organisatie, budgettering e.d. is noodzakelijk.

Daarnaast dient men te beschikken over goede leidinggevende en contactuele eigenschappen.

- Uitzending naar Curaçao zal geschieden met gezin voor de duur van 3 jaar;
- vergoeding reis- en bagagekosten;
- tegemoetkoming in de kosten van inrichting van een huis, van extra kleding e.d.;
- salaris uit te betalen in Antilliaanse courant;
- 40-urige werkweek;
- opname in pensioenfonds;
- per dienstjaar een maand vakantie.

VMF

WESCAR

Sollicitaties met vermelding van persoonlijke gegevens, opleiding en ervaring worden gaarne tegemoet gezien bij Wescon N.V., Julianaparklaan te Utrecht, die de afwikkeling van de sollicitatie zal verzorgen.

DE INTERFACULTEIT BEDRIJFSKUNDE

uitgaande van de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam en de Technische Hogeschool te Delft, vraagt een

JONG ACADEMICUS (ACADEMICA)

die tot taak zal hebben het assisteren van de decaan. Tevens wordt hij (zij) ingeschakeld bij de voorbereiding van het beleid op langere termijn.

Hij (zij) zal zich daartoe dienen te oriënteren over de snelle ontwikkelingen op het gebied van het onderwijs in de bedrijfskunde in binnen- en buitenland en als secretaris op moeten treden van commissies die zich met deze problemen bezighouden.

Voor het goed vervullen van deze functie zijn uitstekende contact-eigenschappen, een diepgaande belangstelling voor de ontwikkeling van het onderwijs in de bedrijfskunde en het zich thuis voelen in een dynamische omgeving vereist.

Sollicitaties te richten aan de decaan van de Interfaculteit, Prof. mr. drs. H. Langman, Prinses Julianalaan 96, Rotterdam-3016.

IBW

Herhaalde oproep

INSTITUUT VOOR BESTUURSWETENSCHAPPEN

Het IBW is een semi-overheidsinstelling, waarin het Rijk, de provincies, de gemeenten en andere openbare lichamen samenwerken. Het is belast met vormings- en opleidingswerk en wetenschappelijk onderzoek op het gebied van het openbaar bestuur, waarbij intensieve contacten worden gelegd zowel met vele overheidsinstituten als met universiteiten en hogescholen. Op het personeel zijn in de overheidsdienst gebruikelijke voorzieningen van toepassing, zoals o.m. een welvaartsvaste pensioenregeling en een ziektekostenregeling voor hen die niet onder de Ziektenwet vallen; 6% vakantietoeslag, A.O.W.- en A.W.W.-premie voor rekening werkgever.

Bij het Instituut is plaats voor een

STAFMEDEWERKER

die zal worden belast met werkzaamheden, mede verband houdende met een studie-opdracht betreffende de bestuurlijke organisatie in Nederland.

In aanmerking komen: juristen, economen, sociologen, sociaal-geografen, politicologen met belangstelling voor bestuurswetenschappelijk onderzoek.

Vereist is: kennis van en ervaring met moderne sociaal-wetenschappelijke onderzoekstechnieken.

Ervaring op het terrein van het bestuurswetenschappelijk onderzoek strekt tot aanbeveling, doch geldt niet als absoluut vereiste. Ook zij, die op grond van wetenschappelijke belangstelling of ervaring in de overheidsfeer menen in teamverband gestalte te kunnen geven aan de hun toe te vertrouwen taken, kunnen naar deze functie solliciteren.

Honorering: afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring tot ca. f 2400,- per maand. In bijzondere gevallen kan een hoger salaris worden overwogen. Ook aanstelling van een part-time functionaris is niet uitgesloten.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad toe te zenden aan: prof. dr. S. O. van Poelje, directeur van het Instituut voor bestuurswetenschappen, Sir Winston Churchill-laan 275 te Rijswijk (Z.-H.). Telefonische inlichtingen worden o.a. verstrekt door dr. Kocken (070) 90 77 62, toestel 216.

BELEGGINGSMAATSCHAPPIJ UNITAS N.V.

zoekt een

BELEGGINGSANALIST

Deze functionaris zal tot taak hebben :

- het verrichten van onderzoek op het gebied van beleggingen in nederlandse en buitenlandse aandelen ;
- het mede uitstippelen en voorbereiden van het te volgen beleggingsbeleid in de ruimst mogelijke betekenis ;
- het onderhouden van externe contacten.

Voorkeur voor academische graad en zo mogelijk ervaring.

Leeftijd niet boven 35 jaar.

Sollicitaties te richten aan de directie, Weena 708, Rotterdam 3003 ; telefoon 010-130800.

Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid vraagt een

BUITENGEWOON HOGLERAAR IN DE BEDRIJFSECONOMIE

wiens hoofdtaak zal liggen in het verzorgen van het onderwijs in het vak Inleiding tot de Bedrijfseconomie. Gedacht wordt aan 2 uur op jaarbasis, te geven in het tweede studiejaar.

In aansluiting op de Inleiding zullen, in samenwerking met andere docenten, capita selecta op doctoraal niveau gegeven kunnen worden.

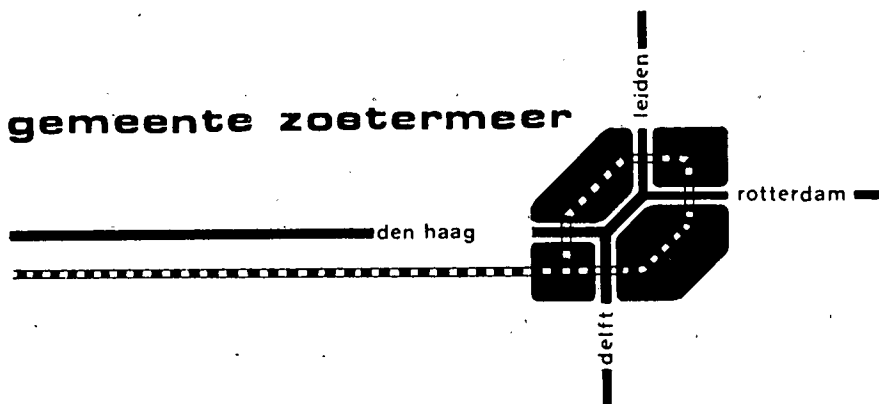
Het vak Bedrijfseconomie is een verplicht vak voor degenen, die de bedrijfsjuridische studierichting volgen en een keuzevak voor andere juridische studenten.

De bedoeling van het vak is aan juristen een overzicht te verschaffen van het functioneren van het bedrijf vanuit economisch gezichtspunt. Sollicitanten met bedrijfservaring genieten de voorkeur.

Sollicitaties te richten aan Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Nederlandse Economische Hogeschool, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016. Ook suggesties van derden worden gaarne aan dit adres verwacht.

Nadere inlichtingen kunnen desgewenst verkregen worden bij Prof. mr. drs. H. Langman, tel. (010) 14 55 66.

gemeente zoetermeer

bij de gemeentebedrijven van deze uiterst snel groeiende gemeente kan op korte termijn worden geplaatst een

medewerker grondbedrijf

functie-informatie :

functionaris zal zo mogelijk deel uit moeten maken van een 3-tal multidisciplinair, samengestelde stedenbouwkundige projectgroepen tot zijn taak zal voorts behoren :

- het toetsen van bestemmingsplannen op economische uitvoerbaarheid
- het maken en bewaken van kostprijscalculaties bestemmingsplannen

vereisten :

gedacht wordt aan een jong bedrijfseconoom met een specialisatie in kostencalculaties of aan een s.p.d.-er met ervaring met soortgelijke werkzaamheden bij een grondbedrijf

salaris :

afhankelijk van opleiding en ervaring de gemeente zoetermeer zal in een kort tijdsbestek uit moeten groeien tot een stad van ca. 100.000 inwoners

sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad in te zenden aan burgemeester en wethouders van zoetermeer

DR. SLOOFF'S

Wegwijzer voor de Belegger

f 8,50

Een prettig leesbaar boekje voor hen, die gaarne wegwijs worden op het punt van beleggen; een ideaal naslagwerkje voor hen, die dit reeds zijn. Verkrijgbaar bij uw boekhandelaar of rechtstreeks bij de uitgever :

H. A. M. ROELANTS TE SCHIEDAM.